

PODRIVANJE DEMOKRATIJE • *VOL 4:*

APOSTOLSKA DEMOKRATIJA

AKCIJA^{CDT}

PODRIVANJE DEMOKRATIJE • VOL 4:

APOSTOLSKA DEMOKRATIJA

Autori/ka: Dragan Koprivica, Milena Gvozdrenović, Goran Delić

8.12.2022, Podgorica

AKCIJA^{CDT}

Slučaj 1:
Borba za "duše vjernika",
odnosno za nekontrolisan uticaj

Slučaj 4:
Litijska spomenica

Slučaj 2:
Vlada koja je formirana u manastiru

Slučaj 3:
Apostolska vlada

Slučaj 7:
Crkveni koncept ljudskih prava

Slučaj 5:
Crkva treba da komanduje
policijom, a i vojskom

Slučaj 6:
Opraštanje od politike

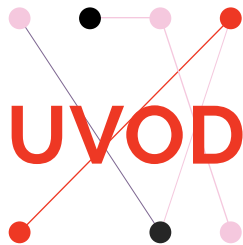
Slučaj 10:
Kad su sveci zločinci

Slučaj 8:
Vjera ili nauka

Slučaj 11:
Kulturna baština po
crkvenoj mjeri

Slučaj 9:
Temelj za desekularizaciju

Slučaj 12:
Pozivi na rušenje simbola
Crne Gore

UVOD

Pred vama je četvrta publikacija iz serijala "Podrivanje demokracije u Crnoj Gori", u okviru kojeg, u nekoliko nastavaka, opisujemo ključne probleme ove države u ispunjavanju političkih kriterijuma za članstvo u Evropskoj uniji (EU) i uspostavljanju i odbrani elementarnih načela dobre demokratske uprave.

Četvrti dio posvećujemo pojavi koja je nezamisliva u svakom demokratskom društvu, ali je kod nas postala normalna i uobičajena - direktnom uticaju crkve na donošenje političkih i upravljačkih odluka vlasti u Crnoj Gori. Nakon predstavljanja "demokratskih" tokova koji su vezani za rušenje balansa vlasti, izbjegavanje izborne reforme i konstantno urušavanje kvaliteta izbornog procesa, te klijentelizma i političkog uticaja na kvalitet rada državne administracije - u ovom dijelu govorimo o još jednom načinu podrivanja demokratije u našem društvu.

Kroz 12 simboličnih primjera prikazujemo samo ključne momente ovog nesvakidašnjeg, ali veoma opasnog urušavanja našeg demokratskog poretka, opisujemo pojavu "četvrte" grane vlasti koja utiče na donošenje odluka iako kao takva nije definisana u Ustavu i zakonima, svjesni da je tih primjera, u prethodnih nekoliko godina, bilo znatno više.

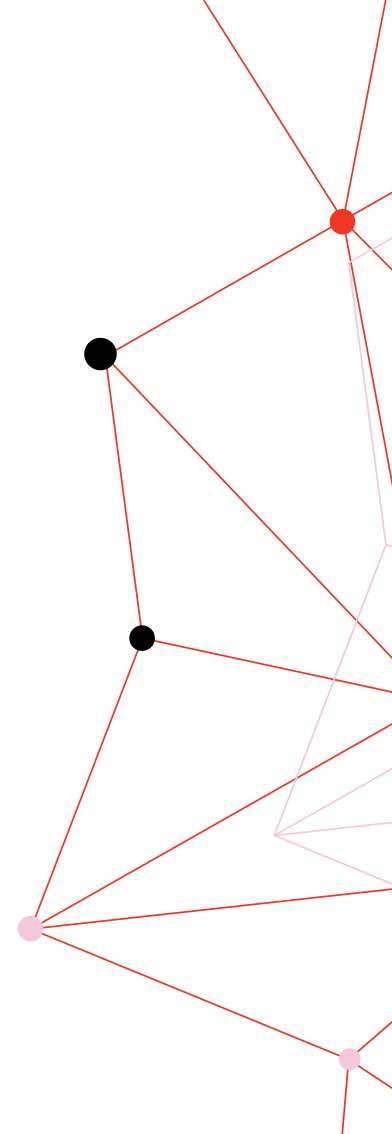
U ovoj publikaciji, na jednostavan način prikazujemo kako je politika, želeći da od crkve napravi svoju igračku koja će joj omogu-

ćavati beskonačan rezervoar glasova na izborima, zapravo sama postala igračka crkve.

Naš ključni cilj je osvijestiti što više ljudi da to što je crkva postala veto politički igrač ne može i ne smije biti prihvatljivo i normalno. Kada vjerske institucije izađu iz okvira, prava i obaveza koje im daje Ustav i utiču na donošenje političkih odluka onda to više nije demokratija i zahtijeva aktivno suprotstavljanje i otpor.

Serijalom "Podrivanje demokratije" želimo pokrenuti ljude na razmišljanje i aktivizam. Zato, ostajemo otvoreni za sve sugestije i dobronamjerne i konstruktivne kritike našeg rada pa i ove publikacije.

CDT tim

Kratka "istorija" skorijih odnosa crkve i države

Odnosi između Crne Gore, to jest vlasti u kojima je 30 godina Milo Đukanović imao značajnu ulogu, i Srpske pravoslavne crkve (SPC) imali su različite intenzitete i pravce.

S vremena na vrijeme, država i crkva su blisko saradivali i njen je mitropolit, Amfilohije Radović, bio aktivan politički akter. Radović je promovisao svoj sistem vrijednosti i stavove koji su često znali biti suprotni vrijednostima demokratskih zajednica. A s druge strane, ovi odnosi su često bili veoma tenzični i zategnuti.

U periodu 1991-1995. godine, kada Crna Gora prati agresivnu i nacionalističku politiku Slobodana Miloševića, odnosi vlasti i SPC su odlični. I jedni i drugi daju podršku srpskoj strani u sukobima u bivšoj SFR Jugoslaviji, a nije bila rijetka ni podrška politici etničkog čišćenja. Zajedničko obilježje tadašnjeg djelovanja zvaničnika Crne Gore i SPC su širenje mržnje prema svemu što nije pravoslavno ili srpsko. Rado viđen gost, i vlasti i SPC, tih godina bio je vođa paravojnih formacija Željko Ražnatović, čije su jedinice počinile brojne zločine širom bivše SFRJ.¹

¹ Dragan Koprivica, Milena Gvozdenović, Milica Kovačević, Ključni uzorci jačanja etnonacionalizma u Crnoj Gori (ovo kurzivom), CDT, 2021.

Nakon političkog zaokreta Mila Đukanovića i otklona od Slobodana Miloševića, za mnoge neočekivano, Đukanović dobija podršku od Amfilohija Radovića. Iz tog vremena ostala su svjedočanstva da su vjernici mitropolita SPC nazivali pogrđnim imenima. Period dobre saradnje Đukanovića i Radovića nastavlja se i prije referenduma 2006. godine, kada, opet na iznenađenje mnogih, SPC nije energično koristila svoj uticaj i direktno se uključila u kampanju na stranu protivnika crnogorske nezavisnosti, iako je bila jasno deklarirana za očuvanje zajedničke države sa Srbijom.

Neposredno prije ovoga, uz pasivan odnos državnih organa, Radovićeva SPC bespravno postavlja metalnu pravoslavnu crkvu na vrhu planine Rumije, narušavajući na taj način kult svetog Vladimira, tradicionalnu viševjersku procesiju koja traje vjekovima i koja predstavlja nematerijalnu kulturnu baštinu Crne Gore. Tokom posljednjih 30 godina, SPC najčešće bespravno izgrađuje ili prepravlja crkve po svom nahođenju, ne mareći za uništavanje kulturne baštine, sve uz prećutnu saglasnost državnih institucija Crne Gore. Poslovi SPC u Crnoj Gori ostali su neoporezovani a dijelom i nepoznati javnosti.

Trag ozbiljnije krize u odnosima Đukanovića i Radovića može se pronaći u učešću mitropolita SPC u Crnoj Gori na anti-NATO protestima 2015. godine. Gostujući na jednom

od skupova Amfilohije je uputio kletvu svim građanima koji nijesu na strani Rusije.² Nakon ovog pogoršanje odnosa vlasti i SPC, sve se češće pominje Crnogorska pravoslavna crkva (CPC) koja, iako je obnovljena početkom devedesetih godina prošlog vijeka, tek u ovom periodu postale politička "batina" u ovim odnosima.

Nakon toga, odnosi su sve zategnutiji a kulminiraju direktnim angažmanom SPC na izborima 2020.

O ovom i drugim političkim angažmanima crkve u prethodne dvije godine, čitajte u nastavku.

Slučaj 1: Borba za "duše vjernika", odnosno za nekontrolisan uticaj

Usvajanjem Zakona o slobodi vjeroispovijesti krajem 2019. godine i Đukanovićevom najavom obnove CPC kreće period političkih i društvenih tenzija.

SPC uzima ovaj zakon kao razlog za pokretanje masovnih protesta, koji su trajali osam mjeseci, uoči parlamentarnih

² "Amfilohije kune na protestu Demokratskog fronta (4. oktobar 2015.godine)", *YouTube*

izbora 2020. godine. Sa obrazloženjem da se radi o diskriminatornom i anticrkvenom zakonu, SPC se kroz litije i javne nastupe poglavara i sveštenika direktno uključuje u izbornu kampanju 2020. godine.

I njen mitropolit Amfilohije Radović ima aktivnu ulogu u ovom procesu, pa samo sedam dana prije izbora otvoreno poziva građane/ke Crne Gore da glasaju protiv vlasti oličene u DPS-u. On ovu svoju aktivnost objašnjava kao "pastirsku brigu za duše vjernika",³ a ne kao političku propagandu. Vrhunac uticaja crkve u predizbornom periodu je postavljanje nosioca liste koalicije „Za budućnost Crne Gore”, Zdravka Krivokapića,⁴ na izričit zahtjev SPC, uz čiju pomoć je kasnije zadužio i fotelju predsjednika crnogorske Vlade.

Nova vlast je, predvođena Krivokapićem, na sličan način kao i ona prethodna, bez konsultacija i na noćnoj sjednici, uz tenzije i proteste izmijenila Zakon o slobodi vjeroispovijesti po volji SPC. Dodatne tenzije, uoči glasanja o izmjenama Zakona, izazvao je do tad neviden politički događaj, kad je poslanik URA-e Filip Adžić, dao ostavku na posla-

³ "Amfilohije pozvao birače da na izborima glasaju protiv vlasti u Crnoj Gori", *Portal Radio Slobodna Evropa*, 23.08.2020

⁴ "Mandić: SPC podršku uslovljava prihvatanjem Krivokapića za nosioca liste, nijesu dali centa za kampanju", *portal Analitika*, 29.10.2020.

ničku funkciju, jer se nije slagao sa tekstom zakona, a očigledno nije želio da glasa protiv njega. Iako je njegov glas bio presudan za izglasavanje zakona, on je na ovaj način eskivirao javno glasanje, te se prije toga "preselio" u kabinet tadašnjeg potpredsjednika Vlade Dritana Abazovića, čime je zbog nespojivosti funkcija automatski prestao njegov poslanički mandat.

Slučaj 2: Vlada koja je formirana u manastiru

Nakon izbora 2020. godine, SPC ostaje značajan akter političkog života Crne Gore i nezaobilazan veto igrač prilikom donošenja svih bitnih odluka u zemlji. Ispoljavanje ove vrste moći išlo je toliko daleko da je manastir Ostrog određen kao ključno mjesto pregovora za sastav nove vlade, a mitropolit Amfilohije predsjedavajući političkim pregovorima.

Negativne reakcije na to što su se pregovori o formiranju nove Vlade vodili u manastiru Ostrog, od njihovih direktnih učesnika, počele su da stižu tek nešto kasnije, nakon smrti Radovića i nakon što nijesu sasvim bili zadovoljni podje-

lom plijena koja je uslijedila nakon ovih pregovora. Tada je, jedan od najistaknutijih članova nove vladajuće koalicije, Nebojša Medojević, taj potez nazvao "povratkom u srednji vijek".⁵ I drugi lideri ove koalicije su mjesecima kasnije davali izjave u kojima su potvrdili da je ključnu odluku o vladi donijela crkva. Ostali političari koji su činili ovu većinu javno nijesu problematizovali to što se o političkoj sudbini zemlje razgovaralo u manastiru. Lider koalicije Crno na bijelo Dritan Abazović u parlamentu je izjavio da je sastanku pod Ostrogom prisustvovao "sa velikim zadovoljstvom"⁶, te da je branio građansku i evropsku Crnu Goru.

⁵ "Medojević: Neprihvatljivo da se o Vladi pregovara u manastiru, to je povratak u srednji vijek", *CDM portal*, 23.09.2020

⁶ Dušan Cicmil, "Abazović: Sastanku pod Ostrogom prisustvovao sam sa velikim zadovoljstvom, razgovarao sam sa ljudima", *Vijesti online*, 23.09.2020

Slučaj 3: Apostolska vlada

Kako je nakon "pregovora" u manastiru Ostrog izgledao politički život može se simbolički prikazati kroz ondašnjeg mandataru i predsjednika Vlade Zdravka Krivokapića.

Prilikom predstavljanja nove Vlade njen predsjednik nam je pojasnio da nije slučajno odabrao 12 resora, već da ministri "predstavljaju 12 apostola"⁷. Nakon toga je, za ministarske i druge najvažnije pozicije u državnom menadžmentu predložio mnoge kandidate/kinje koju su bili nepoznati javnosti – mahom nosioce "litijske spomenice". Nakon što je promovisao apostolsku logiku, Krivokapić je u jeku pandemije koronavirusa, dok je svakodnevno umirao veliki broj ljudi, objasnio da ako imate vjeru, nemate nikakvih problema, odnosno da se nećete zaraziti pričešćem istom kašikom sa drugim vjernicima⁸, ali onda i da "vjera pomjera planine"⁹. Da apsurd bude veći, od korona virusa je preminuo i njegov duhovni i politički otac, mitropolit SPC Amfilohije Radović na čije je mjesto kasnije došao Joanikije Mićović.

⁷ "Krivokapić: 12 ministara kao 12 apostola", *CDM portal*, 03.11.2020

⁸ "Mandatar: Ako imate vjeru nećete se zaraziti pričešćem istom kašikom", *CDM portal*, 12.11.2020

⁹ "Opasne i neodgovorne poruke mandataru Krivokapića", *CDM portal*, 13.11.2020

Predsjednik Vlade se, u toku mandata, svojski trudio da svi-ma da do znanja da račune polaže SPC, a ne svim građanima/kama Crne Gore, što je direktno potvrdio tokom gostovanja u RTS-u kada je kazao da je ispunio sve što je obećao mitropolitu Amfilohiju.¹⁰ Osim Zdravka Krivokapića, račune crkvi "polagali" su i mnogi ministri u njegovoj Vladi. Kako je to izgledalo, možda najvjernije svjedoči momenat kada je tadašnji ministar ekonomskog razvoja, Jakov Milatović, Vladine mjere za unapređenje nataliteta, umjesto javnosti Crne Gore, predstavljao mitropolitu SPC Joanikiju.¹¹

Slučaj 4: Litijska spomenica

Još jedna od gotovo nevjerovatnih pojava u crnogorskoj "demokratiji" je stupila na scenu nakon parlamentarnih izbora 2020. godine. Potvrda učešća na vjerskim obredima postala je zamjena za stručnu referencu, radno iskustvo i znanje. Tako je ranija loša praksa, koja je značajno doprino-

¹⁰ "Krivokapić za RTS: Ispunio sam sve što sam obećao mitropolitu Amfilohiju", *RTS portal*, 02.11.2021

¹¹ "Milatović upoznao mitropolita Joanikija sa mjerama Vlade donijetim u cilju unapređenja nataliteta", *Vijesti online*, 25.03.2022

sila podrivanju demokratskih procesa, zamijenjena još gorom jer su litijske potvrde zamijenile partijske knjižice.

Ove potvrde su postale svojevrsna spomenica, a prema riječima sveštenika SPC Radomira Nikčevića odštampano je više od 200 hiljada primjeraka kako bi, po želji Amfilohija Radovića, bile podijeljene svakom učesniku litija.¹² U pojedinim resorima Vlade Zdravka Krivokapića, učešće na litijama presudno je bilo ne samo za dobijanje posla, već i imenovanja na funkcije. U najvećim državnim preduzećima, svoje mjesto "po dubini" zahvaljujući potvrdama o pripadnosti litijskom pokretu dobilo je na stotine crnogorskih građana/ki. Ovaj proces pratilo je masovno otpuštanje onih drugih - nepodobnih, odnosno svih koji nemaju ovu vrstu crkvenog "priznanja".

Kako je to zapravo izgledalo, vidimo na primjeru primjer bivšeg dopisnika ruskog medija Sputnjik, Nebojše Popovića, koji je zbog izvještavanja o litijama u Crnoj Gori dobio specijalno priznanje Udruženja novinara Srbije,¹³ da bi nakon toga bio postavljen na mjesto predsjednika Upravnog odbora Nacionalnih parkova Crne Gore.

¹² Kačuša Krsmanović, "Litijaška potvrda kao uslov za posao", *Pobjeda*, 04.08.2021

¹³ Isto.

Najsvežiji primjer odlikovanja čelnih ljudi državnih preduzeća zabilježen je krajem novembra ove godine, kada je mitropolit crnogorsko-primorski Joanikije na Miholjskoj prevlaci uručio orden Prvog stepena Svetog Petra drugog Lovčenskog Tajnovidca izvršnom direktoru Elektroprivrede Crne Gore, Nikoli Rovčaninu, i predsjedniku Odbora direktora kompanije, Milutinu Đukanoviću. Isti orden Mićović je uručio i predsjedniku Odbora direktora Rudnika uglja, Dušanu Janjuševiću, i članu Odbora direktora najveće pljevaljske kompanije, Slavici Batizić.¹⁴ Na ovaj način smo dobili i formalnu potvrdu da su rukovodioci svih velikih državnih preduzeća usko povezani sa SPC.

Slučaj 5: Crkva treba da komanduje policijom, a i vojskom

Početak septembra 2021. godine, uoči ustoličenja mitropolita SPC Joanikija na Cetinju, iz Brisela su stizale jasne poruke da je vrijeme da vlasti u Crnoj Gori dokažu svoju privr-

¹⁴ Goran Malidžan, Joanikije uručio ordene Rovčaninu, Đukanoviću, Janjuševiću i Batizić:

"Za djelatnu ljubav prema SPC...", *Vijesti online*, 21.11.2022

ženost evropskom putu i evropskim vrijednostima. Ipak tih dana, umjesto demokratskih i proevropskih poruka, iz Vlade Zdravka Krivokapića stizale su informacije čiji je sadržaj teško zamisliv u kriznim trenucima u kojima se povremeno nađe svaka, pa i najrazvijenija demokratija.

Tih dana do javnosti je došla vijest da su tadašnji ministar unutrašnjih poslova, Sergej Sekulović, i direktor Uprave policije, Zoran Brđanin, smijenjeni jer su, kako je iz izvršne vlasti navedeno, otkazali poslušnost Vladi.¹⁵ Iste večeri, ilustrujući posvećenost rješavanju komplikovane situacije zbog protesta građana koji su se protivili ustoličenju, Krivokapić je podijelio fotografiju na kojoj se vidi kako sa nekim ministrima, šefom Agencije za nacionalnu bezbjednost, poslanicima, generalnom sekretarkom Vlade, ali i sa i još nekoliko neidentifikovanih građana, prati postupanje policije tokom ustoličenja.¹⁶ Na slici se mogu vidjeti osobe koje nemaju zakonska ovlaštenja za pristup informacijama ili donošenje odluka, a bliske su SPC i litijskom pokretu. Ono što nije odmah objavljeno, ali se kasnije saznalo, je da su u Vladi sporne večeri bili i predstavnici crkve, te da su sugerisali na koji način bi trebalo riješiti situaciju na Cetinju.¹⁷

¹⁵ "CDT-Što je bila partija, to je opet crkva (drugi dio)", *Youtube*, 04.12.2021

¹⁶ Jelena Jovanović, "Odlučivanju prisustvovali i oni što im tu nije mjesto", *Vijesti online*, 12.10.2021

¹⁷ "CDT - Što je bila partija, to je opet crkva (drugi dio)", *Youtube*, 04.12.2021

lako je policija, u skladu sa Zakonom o unutrašnjim poslovima, politički i ideološki neutralna, te operativno nezavisna od ministarstva i drugih organa državne uprave, Krivokapić je, na dan ustoličenja uputio tadašnjem ministru unutrašnjih poslova, Sergeju Sekuloviću, obavezujuće, ali kako se kasnije uspostavilo nezakonito uputstvo, želeći da sam ili sa novoformiranim "timom" preuzme upravljanje aktivnostima policije na Cetinju. Sekulović je ovo "uputstvo" odbio i nastavio da postupa onako kako je smatrao da treba.¹⁸ Postupanje bivšeg premijera jasno ukazuje na kršenje ustavnih ovlaštenja Vlade na način da je u donošenje odluka uključio njemu preferirane poslanike Skupštine, ali i na jasan problem postupanja državnih funkcionera mimo zakonom utvrđenih nadležnosti. Ovaj slučaj nikad nije imao niti politički niti zakonski epilog, a ministar i direktor policije su nastavili na obavljanju svoje dužnosti.

Još je jedan zanimljiv detalj obilježio je događaje na Cetinju. Mitropolit crnogorski-primorski Joanikije ustoličen je nakon što je sa patrijarhom Porfirijem vojnim helikopterom prevezen iz Podgorice.

¹⁸ Dragan Koprivica, Nina Đuranović, *Podrivanje demokratije vol.1 Opasni poremećaji ustavnog balansa vlasti*, CDT, 2022.

Crkveni velikodostojnici SPC nijesu drumskim putem mogli da stignu na Cetinje zbog blokada koje su na prilazima gradu postavili protivnici ustoličenja. Iz Vlade je tada nezvanično rečeno da je korišten vojni helikopter zbog toga što je savremeniji, brži i bezbjedniji od helikoptera kojima raspolaže Ministarstvo unutrašnjih poslova.¹⁹ Prostor ispred manastira obezbjeđivali su pripadnici Protivterorističke jedinice policije naoružani dugim cijevima. Oni su tijelima i pancir-čebetom štitili Joanikija i Porfirija prilikom ulaska u manastir koji je bio okružen kordonom policije.

Slučaj 6. Opraštanje od politike

Iako se SPC u medijima, prvenstveno kroz izjave mitropolita Joanikija i sveštenika Gojka Perovića²⁰, više puta odlučno opraštala od "bavljenja politikom"²¹, u stvarnosti se dešavalo nešto sasvim drugačije. Uoči i nakon formiranja Vlade Zdravka Krivokapića, pa sve do izglasavanja njenog nepo-

vjerenja, crkva je direktno ili preko svojih eksponenata davala ton političkom životu u Crnoj Gori. Jedan od najjasnijih javnih pokušaja uticaja na politička kretanja, desio se nakon što se crkva po ko zna koji put oprostila od političkog života tj. kada su četiri episkopa SPC sa jurisdikcijom u našoj zemlji, samo dva dana uoči sjednice na kojoj se glasalo o nepovjerenju Vladi Zdravka Krivokapića, tražila odbacivanje koncepta manjinske Vlade i pozvala na očuvanje "narodne volje" sa parlamentarnih izbora 30. avgusta.²² Nekoliko dana ranije, SPC izdaje saopštenje u kom se navodi da je patrijarh Porfirije za samo 48 sati razgovarao sa tada potpredsjednikom Vlade Dritanom Abazovićem, ministarkom Vesnom Bratić, predsjednikom Socijalističke narodne partije Vladimirom Jokovićem, liderima Demokratskog fronta Nebojšom Medojevićem, Andrijom Mandićem i Milanom Kneževićem, kao i ministrom poljoprivrede Aleksandrom Stijovićem i nekadašnjim ministrom pravde Vladimirom Leuposavićem. Pojašnjeno je i da su sastanci održani na zahtjev navedenih funkcionera.²³

¹⁹ "S neba do trona u dimu suzavca", *Vijesti online*, 06.09.2021

²⁰ "Perović: Crkva nema interesa ni plan da sastavlja Vladu Crne Gore", *N1 Beograd*, 15.09.2020

²¹ "Crkva se neće miješati u politiku", *RTCG portal*, 01.08.2021

²² "SPC se politički odredila protiv manjinske vlade u Crnoj Gori", *portal Radio Slobodna Evropa*, 02.02.2022.

²³ Dušan Cicmil " Porfirije: Temeljni ugovor biće potpisan čim se normalizuju političke prilike u Crnoj Gori", *Vijesti online*, 28.01.2022

Da kritike o uticaju crkve ne dolaze samo iz domaćeg civilnog sektora ili dijela političke scene, potvrđeno je u zvaničnom dokumentu Evropskog parlamenta, kojim se izražava zabrinutost za djelovanje pravoslavne crkve na Balkanu. U izvještaju se navodi, kako je Rusija, između ostalog, svoj uticaj širila kroz pravoslavnu crkvu u Srbiji, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini ali i Gruziji i određenoj mjeri u Ukrajini. Ovaj uticaj je, po njihovom mišljenju, korišten za širenje antievropskih osjećanja, sisanje podjela među lokalnim stanovništvom i pristrasno predstavljanje istorije.²⁴

Slučaj 7: Crkveni koncept ljudskih prava

Etnonacionalistička retorika, revizija istorije, želja za klerikalizacijom društva, ali i netrpeljivost prema manjinama trajna su obilježja djelovanja SCP u posljednjih 30 godina. Ne tako rijetko javni nastupi pripadnika SPC bili su obilježeni uvredama na račun neistomišljenika, naročito predstavnika manjinskih grupa. Iako se Srpska pravoslavna crkva još

²⁴ "Rusija preko Pravoslavne crkve u Srbiji, Crnoj Gori i BiH raspiruje sukobe na Balkanu", *portal Danas*, 10.03.2022

2010. godine ogradila od svakog mogućeg nasilja prema učesnicima prve beogradske Parade ponosa, samo nekoliko dana kasnije Amfilohije je izjavio: „Evo, gledali smo kakav je smrad otrovao i zagadio prijestoni grad Beograd, najveći smrad sodomski koji je ova savremena civilizacija uzdigla na pijedestal božanstva.“ Slične je kvalifikacije Radović uputio 2018. godine, na račun Parade ponosa u Podgorici, poručujući da je došlo vrijeme da se "pederastija propagira kao ponos"²⁵. Posebno se izdvaja njegov govor mržnje prema pripadnicima LGBT zajednice, kojim je 2020. godine reagovao na Zakon o životnom partnerstvu lica istog pola. On je tada rekao: "Ne samo Crkva hrišćanska, Islam i Judejstvo, nego sveukupno religiozno iskustvo svijeta, od pamtivijeka do danas, to i takvo proglašenje polnog nagona za čovječnost, samo za sebe, doživljavalo je i doživljava kao čovjekomržnju. Jer ono što je ugrađeno u čovjeka za rađanje, za stvaranje novog života, obogotvoriti samo za sebe, lišavajući ga njegovog prirodnog smisla, proglasiti ga za smisao čovjekovog postojanja, znači obogotvoriti smrt i ništavilo, mrziti čovjeka i njegovu prirodu, njegov vječni smisao i dostojanstvo."²⁶ Amfilohije je u istoj izjavi nastavio da promovise poznati mizogini dikurs crkve rekavši da to što važi za homoseksualizam, važi podjednako i za abortus

²⁵ "Uoči prajda Amfilohije ponovo vrijeđa LGBT zajednicu", *portal Radio Slobodna Evropa*, 16.11.2018.

²⁶ "Amfilohije: Proglašenje grehofobije za homofobiju", *portal Analitika*, 20.06.2020.

Slučaj 8: Vjera ili nauka

koji je nazvao čedomorstvom. Slične stavove promovisao je i dvije godine ranije u božićnoj poslanici, pojašnjavajući da je "utroba žene stvorena da bude radionica života, a uništavanjem prirode oko nas, ubijanjem začete djece, materina utroba se pretvara u radionicu smrti²⁷." Dodao je i da nije slučajno što je "čedomorstvo ozakonjeno upravo u vremenima ateizacije ljudskog roda²⁸".

Gdje je stao Amfilohije, produžio je novi mitropolit Joanikije, koji je rekao da je namjerni prekid trudnoće u bilo kom njenom stadijumu užasan grijeh²⁹. Kada je riječ o odnosu prema LGBTQ zajednici, on je jasno pokazao svoje stavove najavljujući moleban za svetinju braka i očuvanje porodice uoči Parade ponosa u Podgorici koja je održana 8. oktobra. On je tada poručio da se "preko određenih struktura moći iz svijeta, ovdje propovjedaju i promovišu nemoral i razvrat".³⁰

Većina članova 42. Vlade su od ranije imali bliske odnose sa crkvom, a jedna od onih koja je to najmanje krila bila je ministarka prosvjete, nauke, kulture i sporta Vesna Bratić. Ona se pobrinula i za to da Upravni odbor Univerziteta Crne Gore prvi put dobije člana u mantiji - na njen predlog imenovan je sveštenik Nikola Marojević. Iz Ambasade SAD u Podgorici tada su saopštili da su zabrinuti zbog ovog imenovanja, ocjenjujući da državni univerzitet ne treba da bude pod neprimjerenim uticajem bilo koje religijske zajednice.³¹ Reagovalo je i Udruženje pravnika ocijenivši da ovo ozbiljno dovodi u pitanje sekularni karakter države i autonomiju Univerziteta, koji su zajamčeni Ustavom Crne Gore.³² Dva mjeseca kasnije, sveštenik Marojević podnio je ostavku na mjesto člana Upravnog odbora Univerziteta.

Za mandata Vesne Bratić ponovo je oživjela ideja o uvodjenju vjeronauke u školski sistem, što je crkva nedvosmisle-

²⁷ "Vladika Amfilohije: Majka je radionica života", *RTS portal*, 05.01.2018.

²⁸ Isto

²⁹ "Joanikije: Namjerni prekid trudnoće je užasan grijeh", *portal Analitika*, 10.05.2022

³⁰ "Joanikije o Prajdu: Promovišu nemoral i razvrat, moramo da pokažemo koji je naš stav", *portal Analitika*, 05.10.2022.

³¹ "SAD zabrinute zbog imenovanja sveštenika u UO Univerziteta", *portal Analitika*, 18.01.2022.

³² "Udruženje pravnika: Imenovanjem Marojevića ozbiljno doveden u pitanje sekularni karakter države", *portal Standard*, 15.01.2022.

Slučaj 9: Temelj za desekularizaciju

no podržala.³³ Mitropolit Joanikije poručio je da je obaveza crkve da se zalaže za uvođenje vjeronauke.³⁴ Poslanik DF-a Budimir Aleksić takođe je podržao ovu ideju, ističući da je "uvođenje vjeronauke u škole logičan potez u državi u kojoj živi preko 90 odsto vjernika, od čega najviše pravoslavnih".³⁵

Nedavno je objavljena informacija da je za podršku privatnim vjerskim školama budžetom Crne Gore za narednu godinu predviđen iznos od 1,7 miliona eura. Najviše novca (900 hiljada eura) odvojeno je za Srednju vjersku školu „Sveti Sava“ u Podgorici, koja je registrovana kao vjerska, ali bez vjerskih predmeta.³⁶ Školu je osnovala SPC koja bi sa radom trebalo da počne naredne godine, a do skoro je imala prijavljenih petnaestak učenika.

Finansiranje vjerskih srednjih škola iz državnog budžeta počelo je 2018. godine, kada je, na predlog ministra Damira Šehovića Vlada usvojila odluku da sa pola miliona eura podrži rad Medrese u Tuzima.³⁷

³³ Tina Popović, Nina Vujačić, "Bratić za "Vijesti": Vjeronauka će sačekati dogovor i potpisivanje Temelnog ugovora", *Vijesti online*, 08.11.2021.

³⁴ Blažo Hajduković, "Joanikije: Naša je obaveza da se zalažemo za uvođenje vjeronauke", *Vijesti online*, 19.09.2021.

³⁵ Branka Zeković, "Ljudsko pravo ili okidač za nove podjele", *RTCG portal*, 26.09.2021.

³⁶ Jasna Vukićević, "Pare crnogorskih građana za škole SPC", *portal Radio Slobodna Evropa*, 03.10.2022

³⁷ "Jedina legalna vjerska škola finansiraće se iz budžeta", *CDM portal*, 08.03.2018

Nakon pada apostolske, 42. Vlade Zdravka Krivokapića, očekivanja javosti su bila da će 43. Vlada Dritana Abazovića svoj fokus staviti na nastavak procesa evropskih integracija, kako je i proklamovala. Međutim, na primjeru potpisivanja Temelnog ugovora sa SPC pokazalo se da se ni ova Vlada ne može oduprijeti uticaju crkve.

Ovaj ugovor je potpisan 3. avgusta 2022. godine. Bez prethodne najave, patrijarh SPC Porfirije je stigao u Podgoricu, tačnije u policijski kamp u naselju Zlatica, gdje su ga čekala vozila kojima je prebačen do Vile Gorica u kojoj je ugovor potpisan uz jako policijsko obezbjeđenje, bez prisustva novinara.³⁸ Abazović je samo četiri dana prije potpisivanja dokumenta negirao nezvanične informacije da je potpisivanje zakazano za 3. avgust, a ministar pravde Marko Kovač je dan uoči potpisivanja izjavio da ne zna kada će biti potpisivanje Temelnog ugovora.

³⁸ Srđan Janković, Aneta Durović, "Nakon potpisivanja Temelnog ugovora sa SPC upitan opstanak Vlade", *portal Radio Slobodna Evropa*, 03.08.2022.

Od početka pregovora sa SPC-om, crnogorska javnost nije bila zvanično upoznata sa sadržajem niti jedne verzije Temelnog ugovora, o njemu nije organizovana ozbiljnija javna rasprava u toku pripreme, a predsjednik Vlade Dritan Abazović odbio je sve primjedbe i sugestije³⁹ na tekst dokumenta koje su mu upućene nakon objave finalne verzije. Uzimajući u obzir ove informacije, stiče se utisak da su oni koji pokrivaju najvažnije državne funkcije svjesno i planski obmanjivali crnogorsku javnost u toku ovog procesa.

Ovakav način potpisivanja ugovora izazvao je revolt kod velikog broja građanki i građana i gotovo kompletnog civilnog društva, dok su partije opozicije ovaj čin nazvale istorijskom prevarom. Nekoliko sati nakon potpisivanja Temelnog ugovora, Skupštini Crne Gore podnijet je zahtjev za glasanje o nepovjerenju 43. Vladi. Zahtjev su podnijele Demokratska partija socijalista, Liberalna Partija, Socijaldemokratska partija, Demokratska unija Albanaca koje su do tada podržavale Vladu i/ili imale direktno učešće u njoj, kao i opozicione Socijaldemokrate. Nakon ovoga, Vladi Dritana Abazovića je izglasano nepovjerenje.

³⁹ Akcija za ljudska prava, Predlozi za izmjenu odredbi Temelnog ugovora Crne Gore sa Srpskom pravoslavnom crkvom, 26.07.2022.

Konačnom potpisivanju Temelnog ugovora o kojem se nije javno raspravljalo prethodile su i tajne posjete bivšeg premijera Zdravka Krivokapića Beogradu, koji je još u maju 2021. godine (kako nas je obavijestila novinska agencija iz druge zemlje, a ne naša Vlada) trebalo da parafira ovaj dokument.⁴⁰ Krivokapić je samo nekoliko sati prije svog tajnog odlaska u Srbiju, pred poslanicima u crnogorskom parlamentu tvrdio da ne zna kad će taj ugovor biti potpisan. Suprotno očekivanjima SPC-a, Krivokapić je te večeri ipak odbio da potpiše Temeljni ugovor. Pod optužbom da je "okrenuo leđa crkvi", Krivokapić se našao na udaru krugova bliskih SPC-u i Demokratskog fronta⁴¹, čiji su lideri bliski sa predsjednikom Srbije Aleksandrom Vučićem. Sastanci na kojima se navodno razgovaralo o Temeljnog ugovoru održavani su i krajem januara 2022. godine kada je čak osam političara iz Crne Gore, u jeku političke krize u našoj zemlji, išlo "na noge" srpskom patrijarhu Porfiriju. Da stvar bude gora, javnost je o tome 28. januara obavijestila SPC, pojašnjavajući da su crnogorski političari sa Porfirijem razgovarali na sopstveni zahtjev.⁴²

⁴⁰ "Krivokapić iz Beograda: Temeljni ugovor potpisati 30. oktobra na Cetinju, Joanikije da bude mitropolit", *CDM portal*, 27.05.2021.

⁴¹ Predrag Tomović, "Temeljan, tajani i osporavan ugovor Crne Gore sa SPC", *Portal Radio Slobodna Evropa*, 29.01.2022.

⁴² Dušan Cicmil " Porfirije: Temeljni ugovor biće potpisan čim se normalizuju političke prilike u Crnoj Gori", *Vijesti online*, 28.01.2022

Slučaj 10: Kad su sveci zločinci

SPC je svojim aktivnostima u prethodnih 30 godina značajno doprinosila procesu revizije historijskih činjenica. Ovim je direktno doprinosila podriivanju našeg obrazovnog sistema i stvarala paralelni – oblikovala je mišljenje svojih vjernika na način koji nije potkrijepljen naučnim historijskim istraživanjima, već onako kako joj odgovara za stvaranje što većeg broja sljedbenika, odnosno glasača onih političkih struktura koje žele dominaciju crkve nad političkim životom.

Jedan od najslikovitijih primjera za ovu vrstu ponašanja dešava se od 2000. godine, kada je SPC pokrenula proces „političkih kanonizacija“ tj. proglašavanja za svece sveštenika koji su u Drugom svjetskom ratu, kroz učesće u četničkom pokretu, propagirali i ostvarivali otvorenu saradnju s italijanskim, a kasnije njemačkim fašistima. Niti jedan sveštenik koje je podržavao Narodno oslobodilačku borbu (NOB) nije bio dio ovog procesa.

Vrhunac procesa desio se 2005. godine, kada je sinod episkopa SPC proglasio svetim Milorada Vukojičića, zvanog pop Maca ili pop Koljač, člana zloglasne „crne trojke“, i Slobodana Šiljka, saradnika okupatora i inspiratora mno-

gih zločina nad pristalicama NOB-a. Obrazloženje Sinoda je bilo da „su oni novoprspjeli mučenici postradali za živu vjeru od bezbožnih komunista“. Pop Maca je procesuiran i osuđen za 57 djela direktnog učesća u ubistvima i klanjima ili pomaganju u ovim gnusnim djelima.⁴³

Zanimljivo je da su i crnogorske vlasti, iako formalno privržene antifašizmu i vrijednostima NOB-a, na svoj način, kroz saradnju sa SPC, učestvovala u ovoj reviziji. Tako je 2013. godine, tadašnji predsjednik Crne Gore Filip Vujanović održao pozdravni govor na otvaranju jednog vjerskog objekta SPC na čijim se freskama, u predstavi pakla nalaze: Josip Broz Tito, Karl Marks, Fridrih Engels, ljudi sa albanskim nacionalnim obilježjima, ali i Vujanovićev koalicioni partner, tadašnji predsjednik Skupštine Ranko Krivokapić. Da je revizija istorije uspješno sprovedena i da su etnonacionalistički ciljevi realizovani govori činjenica da 70% građana/ki Crne Gore ne zna, ili se ne izjašnjava o tome ko je bio u pravu u Drugom svjetskom ratu, iako je je 13. jul, Dan ustanka protiv fašizma, najznačajniji crnogorski praznik.⁴⁴

⁴³ CDT - Istorijski revizionizam - EP4: Crkva u II svjetskom ratu u Crnoj Gori, *YouTube*, 20.03.2022.

⁴⁴ Podaci iz istraživanja javnog mnjenja koje je agencija De Facto Consultancy sprovedla za potrebe CDT-a u periodu od 16. septembra do 18. oktobra 2020. Više informacija dostupno na: <https://www.cdtmn.org/2020/11/03/dvije-trecinegradana-zeli-gradansku-crnu-goru/>

Slučaj 11: Kulturna baština po crkvenoj mjeri

Tokom posljednjih 30 godina, SPC najčešće bespravno izgrađuje ili prepravlja crkve po svom nahođenju, ne mareći za uništavanje kulturne baštine, sve uz prečutnu saglasnost državnih institucija Crne Gore.⁴⁵

Pasivnost države je u toku ovog procesa potpuno evidentna i dokumentovana, i oni su ovoj temi pristupali na način da evidentiraju pojave ali se nakon toga nije dešavalo ništa značajno po pitanju stvarne zaštite kulturne baštine. Sve se svodilo na izdavanje zabrana i uskraćivanje dozvola na papiru. U stvarnosti, moćnim ekonomskim i političkim akterima se omogućavalo da nastave sa svojim planovima sve do momenta kad se ništa više ne može popraviti.

Problem devastacije kulturne baštine od strane SPC mnogo je "stariji" od spora o Zakonu o slobodi vjeroispovijesti i potpisivanja Temeljnog ugovora. Naime, još 2005. godine Komisija za utvrđivanje stanja nepokretne baštine kulture

⁴⁵ Dragan Koprivica, Milena Gvozdenović, Milica Kovačević, *Ključni uzroci jačanja etnonacionalizma u Crnoj Gori: KontraEvolucija u 9 slika*, CDT, 2021.

Crne Gore Ministarstva kulture, napravila je izvještaj "Stanje kulturne baštine Crne Gore". U izvještaju je konstatovano da dvije trećine vjerskih objekata devastirano, odnosno da su na 71% takvih objekata, koji predstavljaju spomenike kulture u Crnoj Gori, izvedeni nelegalni i nestručni radovi. Među njima se 80% odnosi na objekte SPC. Naglašena je štetnost radova koji unose elemente koji ni istorijski ni kulturološki nijesu svojstveni Crnoj Gori i kojima se "novim materijalnim dokazima" nastoji izmijeniti istorijski i kulturni tok zbivanja na ovim prostorima.⁴⁶

Najeksplicitniji primjer devastacije crnogorskog kulturnog i sakralnog nasljeđa je manastirski kompleks Ostrog, ali tu su i drugi primjeri: manastir Reževići, manastirski kompleks na Miholjskoj Prevlaci, kod Tivta... U zoni Skadarskog jezera, najdrastičnije devastacije, učinjene su na manastirima Starčevo, Beška, Moračniku, Komu i lokalitetu Tophala.⁴⁷

Posebno zabrinjava odredba usvojenog Temeljnog ugovora sa SPC, kojom se predviđa da crkvene vlasti moraju dati prethodnu dozvolu za preduzimanje bezbjednosnih mjera u

⁴⁶ Srđan Janković, Predrag Tomović, "Ko su odgovorni za devastaciju vjerskih objekata u Crnoj Gori?", portal *Radio Slobodna Evropa*, 13.02.2020.

⁴⁷ Tatjana Koprivica, *Devastacija kulturne baštine u Crnoj Gori. I dio: Skadarsko jezero*, CDT, 2022.

vjerskim objektima, osim u slučajevima kada to nalažu razlozi hitnosti zaštite života i zdravlja ljudi. U ugovorima sa svim drugim vjerskim zajednicama ova dozvola se ne traži ni u slučajevima spašavanja dobara posebne umjetničke ili historijske vrijednosti, dok je u ugovoru sa SPC taj dio izostavljen.

Slučaj 12: Pozivi na rušenje simbola Crne Gore

"Njegošev mauzolej danas postaje nerazdvojni dio Lovćen planine... i predstavlja simbol kolektivne jugoslovenske solidarnosti... a slobodna Crna Gora u slobodnoj zajednici ravnopravnih jugoslovenskih naroda i narodnosti, predstavlja najveći spomenik Njegošu." Ovim riječima, tadašnji predsjednik Crne Gore Veljko Milatović je najbolje opisao simboliku izgradnje ovog kapitalnog umjetničkog djela, na svečanom otvaranju 28. jula 1974.

Od tada do danas traje opsjednutost SPC ovim objektom i njegovom simbolikom. U toku čitavog perioda izgradnje mauzoleja, djelovi SPC su se snažno suprotstavljali realiza-

ciji ove ideje. Nakon izgradnje, od strane SPC i njihovih ekspozicionata su se konstantno mogle čiti ideje o kompletnom ili djelimičnom rušenju ovog, za Crnu Goru, veoma važnog kompleksa.

Još 1989. godine, dobitnik Njegoševe nagrade Dobrica Ćosić predložio je da se spomen obilježje Njegošu do temelja sruši i da se na istom mjestu izgradi kapela.⁴⁸

Godine 2017, mitropolit SPC Amfilohije Radović izjavio je da je Njegoš od 1974. godine u "najgoroj tamnici u Evropi" te da je na Lovćenu srušena crkva, a podignuto "pagansko, mnogobožačko čudovište."⁴⁹ Radović je mnogo puta pozivao na obnovu crkve na Lovćenu, a 2019. je rekao da je "Crna Gora krenula u provaliju od rušenja crkve na Lovćenu i da bismo mogli da zacijelimo te duboke rane međ narodom i u državi, moramo vratiti kapelu na Lovćen."⁵⁰

I njegov nasljednik, mitropolit Joanikije koristio je gotovo sve javne nastupe da pošalje poruku da je SPC dužna da obnovi Njegošev amanet i podigne crkvu na Lovćenu. Mićović ublažava prethodne stavove, pa pojašnjava i da to ne podrazumi-

⁴⁸ CDT - Istorijski revizionizam - EP1: Mauzolej, *YouTube*, 06.02.2022.

⁴⁹ "Mitropolit Amfilohije: Mauzolej na Lovćenu je čudovište pagansko", *portal Analitika*,

20.08.2017

⁵⁰ "Amfilohije: Moramo vratiti kapelu na Lovćen", *portal Standard*, 06.01.2019.

jeva rušenje mauzoleja. Da se Mitropolija crnogorsko primorska zalaže za obnavljanje crkve na Lovćenu u obliku kakva je sagrađena u vrijeme Petra II Petrovića Njegoša, saopštili su medijima i iz sekretarijata Mitropolije, takođe napominjući da nijesu za rušenje mauzoleja, niti za njegovo izmještanje.

Međutim, za izmještanje je bila bivša ministarka nauke, prosvjete, kulture i sporta Vesna Bratić koja je izjavila da mauzolej treba „kamen po kamen prebaciti na drugo mjesto“ kao što je to učinjeno sa manastirom Piva. „Sad hvala Bogu ima tehnike i svih mogućnosti, kapela da se vrati đe joj je mjesto, Mauzolej neđe niže, jer svakako ne treba da stoji tamo đe stoji“, naglasila je Bratić.⁵¹

Poslanik Demokratskog Fronta Slaven Radunović je poručio da će „simbol crnogorskog otklona od vremena progona Boga, vremena jednouljja, idolopoklonstva i bratoubilaštva“ biti „povratak kapelice na vrh Lovćena i prenos kostiju pravoslavnog vladike u hrišćanski hram, kojim dominira krst.“⁵²

⁵¹ „(VIDEO) Bratić: Mauzolej treba da se prebaci na drugo mjesto, a da se vrati kapela“, *portal Standard*, 06.11.2020

⁵² Objava na Twitter profilu Slavena Radunovića, 18.09.2021.

Bivši gradonačelnik Cetinja Jovan Markuš kazao je da je „Mauzolej na Lovćenu divlji objekat koji je podignut na tuđem zemljištu i na tuđoj imovini“. On je istakao i da se nada da će se kapela jednom obnoviti tvrdeći da je to obaveza Prijestonice.⁵³

Mauzolej i njegova sudbina, postaju jako važna tema kad god je, pred kakve važne događaje, potrebno homogenizovati prosrpsko biračko tijelo u Crnoj Gori. Ovim se konstantno podižu tenzije, a sa druge strane političkog spektra, ali i od mnogih progresivnih građanki i građana najavljuje svaka vrsta otpora ovim namjerama SPC.

⁵³ „Markuš: Mauzolej je divlji objekat, obnova kapele obaveza Prijestonice“, *portal Analitika*, 22.08.2022.